

Zárójelentés az OTKA által támogatott, K 77470 számú, Kölcsey
Ferenc Minden Munkái (kritikai kiadás) eredményeiről

Még az előző OTKA-periodusban kezdődött el a Kölcsey Ferenc Országgyűlési dokumentumok (1832–1835) című kötet sajtó alá rendezése, a munka 2011 elején jelent meg Völgyesi Orsolya gondozásában. A forráskiadvány négy különböző irattípusban (1. követjelentések, 2. beszédek és felszólalások, 3. felirat- és üzenettervezetek, 4. üdvözlő iratok), azon belül kronologikus rendben adja közre a dokumentumokat. A kötet megjelenésével nemcsak a Kölcsey-szövegtörzset lehetett nagyságrendekkel gyarapítani, de közvetve a reformkori országgyűlések menetéről is árnyaltabb, részletesebb képet kaphatunk a kiadott forrásokon keresztül. Annál is inkább, mert hasonló típusú és teljességű szövegtörzsek egyetlen reformkori politikai országgyűlési tevékenysége kapcsán sem készültek még el, a korszak legismertebb személyiségeinek (Kossuthnak, Deáknak vagy Széchenyinek) az esetében sem kísérelték meg eddig az összes, diétai működésével kapcsolatos forrást összegyűjteni és kiadni. A szövegtörzs tanulságairól a sajtó alá rendező a Textológia – filológia – értelmezés című konferencián tartott előadásában számolt be, az előadás a készülő konferencia-kötetben lesz olvasható (a 2013. május 30–31-én tartott miskolci tanácskozás szervezője az MTA–DE Textológiai Kutatóközpont, az ELTE BTK Magyar és európai felvilágosodás doktori program és a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktoriskola volt, az előadás címe: Egy reformkori politikusi tevékenység dokumentálásának textológiai problémái. A Kölcsey Ferenc országgyűlési működéséhez kapcsolódó szövegtípusok közzétételéről.)

Szabó G. Zoltán gondozásában ugyancsak 2011-ben jelent meg a Kölcsey levelezés harmadik kötete, amelynek munkálatai szintén még az előző OTKA-periodusban kezdődtek el. A levelezés negyedik kötete a lektorálás utáni javítások végrehajtását követően 2014 elején kerülhet nyomdába, míg az ötödik kötet lektorálás előtti állapotban van. Az ötödik kötet lezárásával befejeződik a Kölcsey levelezés kritikai kiadásának munkálatai, az öt kötet várhatóan összesen 1119, Kölcsey által, illetve Kölcseyhez írt levelet fog tartalmazni.

A Kölcsey levelezés tehát az eredetileg tervezett négy helyett öt kötetben lát napvilágot, a kiadásra kerülő anyag bősége miatt: a kéziratárak, levéltárak (pl. a Ráday Gyűjtemény Kézirattár Szemere-tár, Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár) ugyanis számos, mindeddig kiadatlan Kölcseyhez írt levelet őriznek.

A levelezés harmadik kötete (amelyet Gergely András lektorált) az 1832 és 1833 közötti (482–701. számú) leveket tartalmazza, több mint kétszáz, részben korábban kiadott, részben eddig kiadatlan dokumentumot (az elsőként itt közlésre kerülő levelek száma ötven). A sajtó alá rendező mindezek mellett megkísérelte rekonstruálni az adott időkerben keletkezett, de elveszett vagy még lappangó levelek listáját is.

A negyedik kötet az 1834 és 1836 közötti írt (702–981. számú) leveleket publikálja majd (a lektor Soós István), közel háromszáz dokumentumot, amelyek közül hetvenkettő eddig ismeretlen volt a szélesebb nyilvánosság előtt. Az 1837 és 1838 közötti (982–1119. számú) leveleket tartalmazó ötödik kötet kb. százharminc misszilit ad közre. Hasonlóan az előző levelezéskötetekhez a dokumentumokat szövegkritikai jegyzetek, részletes tárgyi és szómagyarázó jegyzetek, illetve mutatók követnek. Az immár hamarosan teljessé váló Kölcsey-levelezés nem csak számos, eddig ismeretlen szövegforrást tesz elérhetővé, de minden korábbinál alaposabban dokumentálja a Hymnus költőjének irodalmi, irodalomszervezői és közéleti-politikai tevékenységét. Ebben az OTKA-periódusban készültek el az 1830-as évek levelezését tartalmazó kiadások, illetve kiadásra váró kéziratok, amelyek, tekintettel Kölcsey országgyűlési tevékenységére vagy a Wesselényi Miklós ellen indított perben, pontosabban a báró védekezési stratégiájában és magának a védőirat kidolgozásában játszott meghatározó szerepére, méltán számíthat a társtudományok, mindenekelőtt a történettudomány érdeklődésére is.

Az immár teljessé váló Kölcsey-levelezés segítségével mindezek mellett feltérképezhetővé válik a költő kapcsolatrendszerének alakulása, az általa kialakított és működtetett kapcsolati háló folyamatos bővülése, minőségi változása, attól az időponttól kezdve, ahogy belekerül az intézményesülő irodalmi élet középpontjába és az országos politika vérkeringésébe. Másfelől a Kölcsey-levelezés néhány, eddig kiadatlan életmű vonatkozásában, így pl. Döbrentei Gábor vagy báró Wesselényi Miklós levelezése szempontjából is fontos adalékokkal szolgál a korszak kutatóinak.

A 2009 és 2013 közötti OTKA-ciklusban jelent meg Szabó G. Zoltán Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai című munkája (Szabó G. Zoltán: Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai. Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Bp., 2009. [Nemzeti Téka]). A könyv bevezető tanulmány kíséretében teszi közzé az OSzK Kézirattárában Fol. Hung. 1887/14 sz. alatt található, 367 tételből álló, egykor Kölcsey tulajdonában lévő könyvtár jegyzékét. Szabó G. Zoltán munkája a könyvtárban őrzött kötetek azonosítását végzi el, ugyanakkor számot ad Kölcsey olvasmányélményeiről, műveltségének jellegéről,

érdeklődésének irányultságáról, tudván persze azt, hogy Kölcsey olvasottsága, jóval nagyobb volt, mint a könyvtárjegyzékben feltüntetett művek által körvonalazódó műveltséganyag.

2011-ben látott napvilágot Szabó G. Zoltán Kölcsey-életrajza (Szabó G. Zoltán: Kölcsey Ferenc (1790–1838). Kalligram, Pozsony, 2011. [Magyarok emlékezete]) Az életrajzi kronológiával ellátott könyv a kritikai kiadás eddigi eredményeit igyekszik közvetíteni a szélesebb olvasóközönségnek a tudománynépszerűsítő biográfia műfaji keretei között.

A Nyelvészeti írásk munkacímet viselő kötet eddig nem ismert magyar és – kisebb részben – német nyelvű kéziratok művek, illetve korábban már megjelent Kölcsey szövegeknek a részletes textológiai és filológiai apparátussal való közreadására vállalkozik, a szövegek keletkezésének kronologikus rendjét követve. A rövidesen publikálásra kerülő kötet – mint ahogy a cím is jelzi – Kölcsey Ferenc nyelvészeti, nyelvtudományi írásait tartalmazza, amelyeket Onder Csaba rendezett sajtó alá, s amely hamarosan lektorhoz kerülhet.

A kiadás mind az irodalomtudomány, mind a nyelvtudomány számára új eredményeket és összefüggéseket felmutató forráskiadványként szolgál majd, hiszen Kölcseynek a nyelvvel kapcsolatos elméleti ismereteiről kaphatunk minden eddiginél átfogóbb képet: Kölcsey szisztematikus nyelvtudományi gondolkodása, az elvi alapozású grammatikai szemléletmód kialakulása, a nyelvújítási törekvésekben képviselt nézetei tárulnak fel mindenekelőtt az 1810-es években keletkezett írásai, nyelvészeti tárgyú fordításai és kéziratok jegyzetei alapján. A közreadandó szövegek a hozzájuk kapcsolódó bevezető tanulmánnyal, valamint a keletkezéstörténeti jegyzetekkel elsősorban a német tudományosságunk a magyarra gyakorolt hatásáról, a hazai nyelvújítási küzdelmekről és a 19. század első harmadának nyelvújító törekvéseiről, továbbá Kölcsey és Szemere Pál munkakapcsolatáról nyújtanak részletes információkat. Nem utolsósorban pedig a Felelet a Mondolatra című vitairat mellett függelékben újra hozzáférhetővé teszi a nyelvújítási diszkussziók másik alapszövegét, a Mondolatot is.

A kötet újdonsága tehát az, hogy minden eddiginél láthatóbbá teszi, és alaposan dokumentálja Kölcseynek az akkori, modern német nyelvtudományi diskurzusokkal való kapcsolatát, elméleti tájékozódását, nyelvelméleti és nyelvtörténeti nézeteinek alakulását. Szemere Pállal való közös nyelvészeti tevékenysége a nyelvújítási küzdelmekben való álláspontját, Kazinczyhoz való viszonyát (lásd pl. Felelet a Mondolatra) s azt a meggyőződését teszi egyértelművé, hogy az íróknak joga van részt venni a nyelvképzés folyamatában és a nyelvi sztenderd alakításában.

Onder Csabának a témához kapcsolódó tanulmányai nemcsak a kritikai kiadás adott kötetének előkészítéseként foghatók fel, hanem interpretációs kísérletként is. A szerző ezekben az elemzésekben a hagyományosan „nyelvújítás”-nak nevezett jelenség nem szűken vett nyelvészeti elemzésére vállalkozik, hanem irodalomszemléleti vitaként szemlélteti az ekkor született, a nyelv stiláris teljesítőképességre vonatkozó polémiák legfőbb tétjét. A korszak meghatározó röpiratát, a Mondolatot a figurális nyelvhasználat felől, szépirodalmi eszközöket alkalmazó retorikai teljesítményként értékeli, s ezzel a rá válaszul született, az immár Kölcsey szerzőségéhez köthető Felelet a Mondolatra című pamfletet is ilyen értelmezési keretbe tudja integrálni. Ez pedig jóval szervezettebben illeszti be Kölcsey írói életművébe a Felelet...-et, mint a korábbi értelmezési hagyomány, hiszen számos olyan összefüggés válik így láthatóvá, amely Kölcsey lírai és prózai szövegeivel mutathatja ki a rokonságot. (lásd pl. Figura és anomália. Kazinczy Ferenc (és) a Mondolat szerzője Irodalomtörténet 2010. 1. 50–76.)

A szatmári operátumok közreadásával Kölcsey megyei működésének egy fontos, ám eddig kevésbé ismert szegmensét kívánjuk bemutatni. Barta István 1964-es nagydoktori disszertációja szerint a rendszeres bizottsági munkálatok (az ún. operátumok) 1831-32-ben lezajlott megyei vitái jelentős mértékben járultak hozzá az 1832/36-os országgyűlésen fellépő reformellenzék kialakulásához és számos reformgondolat megszületéséhez. A Szatmár megyei operátumokból Merényi Oszkár 1961-ben kiadta a közjogi, kereskedési, adó-biztosági, urbaniális és tudományos tárgyban megfogalmazott észrevételeket (Merényi Oszkár: Ismeretlen és kiadatlan Kölcsey dokumentumok. Akadémiai, Bp., 1961. [Irodalomtörténeti füzetek]), ezek a források a megyei közgyűlés által már megtárgyalt és elfogadott végső változatot tartalmazzák. Barta István kutatásai nyomán az már eddig is tudható volt, hogy az első aljegyzői tisztséget viselő Kölcsey részt vett megyéjében a rendszeres bizottsági munkálatokkal kapcsolatos észrevételek kidolgozásában (Barta István: Kölcsey politikai pályakezdete. Századok 1959. 252–302). Jó ideig azonban azt feltételeztük, hogy Nagy Károly megyei főügyésszel együtt elsősorban az öt egységből álló jogügyi munkálat véleményezésében vállalt oroszlánrészt, a kritikai kiadás munkálatai nyomán azonban már a filológia eszközeivel is bizonyítható, hogy Kölcseynek szinte valamennyi operátum megszövegezésében meghatározó szerepe volt, csakúgy egyébként, mint Deák Ferencnek Zala vármegyében (lásd ezzel kapcsolatban: „Javítva változtatni” Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai. S. a. r. Molnár András. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000.)

Az MTAK Kézirattárában található, részben autográf, részben pedig Kölcsey saját kezű javításait tartalmazó dokumentumok, amelyeket Pajkossy Gábor fedezett fel még 1992-ben (MTAK Kt. Jogtan. Országgyűlés. Ívrét 2. II. köteg), ugyanis a szatmári munkálatok első változatát őrzik, s arról tanúskodnak, hogy Kölcsey minden munkálat véleményezésében részt vett, sőt ezen vélemények első megfogalmazása alapvetően az ő munkájának tekinthető. A szatmári operátumokat tartalmazó kötet, amelyet Völgyesi Orsolya rendez sajtó alá, tehát ezeket a Kölcsey „szerzői szándékához” legközelebb álló első változatokat kívánja közreadni, amelyek ebben a formában nagyobb részt még ismeretlenek a korszak kutatói előtt (kiadatlanok pl. a közjogi, a perrendtartási vagy a törvényosztálybeli munkálattal kapcsolatos észrevételei). A kritikai kiadás keretében napvilágot látott levelezéskötetek és további levéltári források segítségével minden eddiginél jobban dokumentálhatóbbá válnak tehát a Szatmár megyei operátumok keletkezésének körülményei is, s összevethetőek lesznek szövegszerűen is a munkálatok alakulásának fontosabb állomásai.

A jórészt Kölcsey által kidolgozott Szatmár megyei javaslatok, amelyeknek végső változatai egyben az 1832/36-os országgyűlésen követutasításul is szolgáltak, átfogó képet adnak a Hymnus költőjének jogi ismereteiről, történelemszemléletéről és közjogi felfogásáról, mindezek alapján pedig sokkal érthetőbbé válhat országgyűlési tevékenysége is, hiszen Kölcsey 1832 decembere és 1835 februárja között a megye első követeként részt vett a pozsonyi diétán. Az országgyűlésen csak az úrbéri és a jogügyi munkálat került végül napirendre, ez utóbbinak is mindössze két egysége: a törvényszékek elrendezésével, valamint a polgári törvénykönyvvel foglalkozó fejezetek. A Szatmár megyei rendszeres bizottsági munkálatok kiadása és a 2011-ben megjelent Országgyűlési dokumentumokban olvasható követjelentések, beszédek és felszólalások egybevetése minden korábbinál átfogóbb képet adhat arról, hogy Kölcsey pozsonyi tartózkodása alatt miben változtatta meg korábbi álláspontját, mely kérdésekben lépett fel utasításának megfelelően kezdeményezőként, s hogyan próbálta megnyerni Szatmár nemesi közösségét az országgyűlésen megfogalmazódó reformjavaslatok támogatása érdekében. Ezeket az elemzéseket elvégezve többek között megállapíthatjuk, hogy Kölcsey véleménye az országgyűlésen az utasításokban foglaltakhoz képest több ponton is alapvetően megváltozott: az ítélőszékek koordinációját nem egyszerűen az igazságszolgáltatás gyorsabb, egyszerűbb és olcsóbb kiszolgáltatásához szükséges technikai eszköznek, hanem a horizontálisan és vertikálisan is széttagolt nemzet egységesüléséhez vezető egyik lehetséges útnak tekintette. Mindezek mellett az országgyűlési viták kontextusában is értelmezhetőekké váltak a Kölcsey-szövegek pl. a politikai nyelvhasználat aspektusából. Az elvégzett elemzések alapján bizonyítható, hogy politikai

szótárában az ősi alkotmányra, régi törvényekre való hivatkozás mellett jelen voltak a republikánus beszédmód és a természetjogi érvelés elemei is, ezeket a politikai nyelveket azonban az elérni kívánt cél érdekében Kölcsey nagyon pragmatikusan tudta alkalmazni a meggyőzés érdekében. (Az itt röviden ismertetett eredmények a következő tanulmányokban olvashatóak: Kölcsey és a törvényszékek elrendezéséről szóló jogügyi munkálat vitája az országgyűlésen, 1833–1834. = Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történelméről 1780–1948. Szerk. Dobszay Tamás, Erdődy Gábor, Manhercz Orsolya, Bp., Eötvös Loránd Bölcsészettudományi Kar, 2012. 269–279.; Kölcsey és a reformellenzék a törvényszékek elrendezéséről szóló operátumok országgyűlési vitájában, ItK 2013.; Ósi alkotmány és törvényhozói szabadság. Versengő politikai nyelvek a polgári törvények vitájában az 1832–36-os országgyűlésen, Történelmi Szemle 2013. 3. 401–424.)

A készülő kötet főszövege a szövegkritikai jegyzetekkel elkészült, a tárgyi- és szómagyarázó jegyzetek kidolgozása az eredeti tervekhez képest az Országgyűlési dokumentumok című kötet munkálatainak 2011-re történő áthúzódája miatt szenvedett késedelmet.

A Kölcsey filozófiai írásait tartalmazó kötet sajtó alá rendezését Bene László és Schmall Dániel végezte volna, a főszöveg előállításánál felmerülő textológiai problémák miatt azonban menet közben egy, a szöveggondozásban jártas szakembert, Czifra Mariannt is be kellett vonni a munkába, továbbá az ógörög és latin szövegrészek rögzítésére, fordítására Kiss Béla doktorandusz kapott megbízást. Végül az OTKA-ciklus végére a filozófiai írások főszövege készült el a szövegkritikai jegyzetekkel, kb. 12, 5 ív terjedelemben.

A kötetben megtalálhatóak azok a Kölcsey fiatalkori, 1809 és 1811 között készült jegyzőkönyveibe felvett kivonatok, amelyek filozófiai művek tömörített változatát tartalmazzák; ebben az esetben Szauder József úttörő jelentőségű szövegkiadásának (Kölcsey Ferenc kiadatlan írásai 1809–1811. Válogatta és jegyzetelte: Szauder József. Sajtó alá rendezte: Bánhegyi György, Szauder József, Szauder Józsefné. Akadémiai, Bp., 1968.) felülvizsgálatát és pontosítását végzi el a tervezett vállalkozás. Több szöveg azonban mindezidáig nem kapta meg azt a figyelmet, mint azok a diáriumok, amelyeket Szauder a fent említett kötetben megjelentetett: bár léteznek kiadásaik, ezek azonban csak népszerű jellegűek, ezért itt először készült pontos és szövegű átírásuk (mint pl. Az állati magnetizmus nyomairól a régiségben vagy a Levelek a mesmerismusról). A kötet textológiai legbonyolultabb feladatát azonban azok a művek jelentették, amelyek több időbeli fázisban készültek, így szövegalkulásuk folyamata önmagában is értelmezendő: ilyen a Töredékek a

vallásról című értekezés. Éppen ez és a hozzá hasonló jellegű művek mutatják meg látványosan, hogy az elvégzett textológiai munka már az értelmezés feladatához is átvezet.

A Kölcsey műveit tartalmazó kézirat-katalógus frissítése, aktualizálása megtörtént, de Kalla Zsuzsa 2010-ben történt súlyos balesete miatt a kolozsvári levéltárban őrzött közgyűlési iratok között található autográf Kölcsey-kéziratok feldolgozása elmaradt.